

QISHLOQ XO‘JALIGI TARMOQLARINING IQTISODIY TUZILMASI VA XUSUSIYATLARI

MUZHDA PARWANI

Xalqaro nordik universiteti magistranti

Annotatsiya: Afg‘oniston qishloq xo‘jaligi mamlakat iqtisodiyotidagi asosiy sohalardan biri bo‘lib, yalpi ichki mahsulotning (YIM) taxminan 25-30 foizini tashkil etadi va aholining 60 foizdan ortig‘ini ish bilan ta‘minlaydi. Qishloq xo‘jaligi uchta asosiy tarmoqqa bo‘linadi: dehqonchilik (ziroatchilik), bog‘dorchilik va chorvachilik. Har bir tarmoq o‘ziga xos iqtisodiy tuzilma va xususiyatlarga ega bo‘lib, mamlakatning ichki va tashqi bozorlarida muhim rol o‘ynaydi. Quyida ushbu tarmoqlarning iqtisodiy tuzilmasi va xususiyatlari oddiy matn shaklida yoritiladi.

Kalit so‘zlar: qishloq xo‘jaligi, iqtisodiy tuzilma, agrar tarmoq, qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti, tarmoq xususiyatlari, agroiqtisodiyot, ishlab chiqarish samaradorligi, resurslardan foydalanish, agrar siyosat, fermer xo‘jaliklari, dehqon xo‘jaliklari, oziq-ovqat xavfsizligi, qishloq infratuzilmasi, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari, iqtisodiy rivojlanish.

Kirish

Dehqonchilik Afg‘oniston qishloq xo‘jaligining eng muhim tarmog‘i hisoblanadi va YIMning taxminan 15-20 foizini ta‘minlaydi. Bu tarmoqda bug‘doy, arpa, makkajo‘xori, sholi va no‘xat kabi ekinlar yetishtiriladi. Bug‘doy mamlakatning asosiy oziq-ovqat mahsuloti bo‘lib, yillik ishlab chiqarish hajmi 4,5 million tonnaga yaqin. Bu mahsulot asosan ichki bozor talabini qoplaydi, ammo qisman Pokiston va Tojikiston kabi qo‘shni davlatlarga eksport qilinadi. Dehqonchilik tarmog‘i aholining 40 foizdan ortig‘ini ish bilan ta‘minlaydi, ayniqsa, qishloq hududlarida.

Dehqonchilikning asosiy xususiyatlari:

- ❖ Sugʻorishga bogʻliqlik: Afgʻonistonning ekiladigan yerlarining 80 foizi sugʻorish tizimlariga tayanadi, ammo suv resurslarining cheklanganligi ishlab chiqarishni qiyinlashtiradi.
- ❖ Anʻanaviy usullar: Koʻp hollarda dehqonlar eski uskunalari va usullardan foydalanadi, bu esa mahsuldorlikni pasaytiradi.
- ❖ Iqlim sharoitlari: Qurgʻoqchil iqlim va iqlim oʻzgarishi tufayli mahsulot hosildorligi oʻzgaruvchan boʻladi. Masalan, 2020-yilda qurgʻoqchilik tufayli bugʻdoy hosili 10 foizga kamaydi.
- ❖ Ichki bozorga yoʻnaltirilganlik: Dehqonchilik mahsulotlari asosan mahalliy oziq-ovqat xavfsizligini taʼminlashga xizmat qiladi.
- ❖ Iqtisodiy tuzilma: Dehqonchilik tarmogʻi asosan kichik fermer xoʻjaliklariga asoslanadi. Mamlakatning 12 foizga yaqin yerlari ekish uchun ishlatiladi, bu esa umumiy yer maydonining kichik qismini tashkil etadi. Fermerlarning aksariyati oʻz ekinlarini mahalliy bozorlarda sotadi, lekin eksport salohiyati cheklangan. Xalqaro tashkilotlar, masalan, FAO, urugʻlik taʼminoti va sugʻorish tizimlarini yaxshilash orqali bu tarmoqni qoʻllab-quvvatlaydi.

Bogʻdorchilik. Bogʻdorchilik Afgʻoniston qishloq xoʻjaligining eksportga yoʻnaltirilgan eng muhim tarmogʻi hisoblanadi. Bu tarmoq YIMning taxminan 5-7 foizini taʼminlaydi va eksport daromadlarining 60 foizdan ortigʻini tashkil etadi. Asosiy mahsulotlar orasida pista, anor, uzum, olma, oʻrik va boshqa quruq mevalar bor. Pista ishlab chiqarish yillik 80,000 tonnaga yetadi va Hindiston, Pokiston va Xitoyga eksport qilinadi. Anor ishlab chiqarish 150,000 tonnani, uzum va quruq mevalar esa 900,000 tonnani tashkil etadi. Zaʼfaron bogʻdorchilikning eng qimmat mahsuloti boʻlib, yillik ishlab chiqarish 20-25 tonnaga yetadi va asosan Hindiston, BAA va Yevropaga eksport qilinadi.

Bogʻdorchilikning asosiy xususiyatlari:

- ❖ Yuqori eksport salohiyati: Pista, zaʼfaron va anor global bozorda yuqori talabga ega. Masalan, zaʼfaronning kilogrammi 1000-1500 dollar atrofida sotiladi.

- ❖ Mintaqaviy xususiyatlar: Pista Badg'is va Faryob viloyatlarida, za'faron esa Herat viloyatida ko'p yetishtiriladi.
- ❖ Logistika muammolari: Saqlash va transport infratuzilmasining zaifligi tufayli mahsulotlarning 20-30 foizi yo'qotiladi.
- ❖ Organik mahsulotlar: Afg'oniston meva va quruq mevalari organik sifatida global bozorda raqobatbardoshdir.
- ❖ Iqtisodiy tuzilma: Bog'dorchilik tarmog'i kichik va o'rta fermer xo'jaliklari, shuningdek, kooperativlarga asoslanadi. Eksportning katta qismi xususiy kompaniyalar orqali amalga oshiriladi. Xalqaro yordam, masalan, UNDP loyihalari, bog'dorchilikni rivojlantirish uchun yangi texnologiyalar joriy etishga yordam bermoqda. Masalan, O'zbekiston bilan "Do'stlik bog'i" loyihasi meva eksportini oshirishga xizmat qiladi.

Chorvachilik. Chorvachilik Afg'oniston qishloq xo'jaligining muhim tarmog'i bo'lib, YIMning 3-5 foizini ta'minlaydi va qishloq aholisining katta qismini ish bilan ta'minlaydi. Qoramol, qo'y, echki va parrandachilik asosiy yo'nalishlar hisoblanadi. Chorvachilik mahsulotlari (go'sht, sut, jun) asosan ichki bozor talabini qoplaydi, ammo jun va teri kabi mahsulotlar qisman eksport qilinadi. Yillik go'sht ishlab chiqarish taxminan 200,000 tonnani tashkil etadi, sut ishlab chiqarish esa 1,5 million tonnaga yaqin.

Chorvachilikning asosiy xususiyatlari:

- ❖ Ko'chmanchi va yarim ko'chmanchi hayot tarzi: Afg'onistonning ko'chmanchi jamoalari, masalan, kuchilar, chorvachilikning katta qismini ta'minlaydi.
- ❖ Ichki bozorga yo'naltirilganlik: Chorvachilik mahsulotlari asosan mahalliy iste'molga mo'ljallangan, ammo eksport salohiyati oshib bormoqda.
- ❖ Iqlim va yaylov muammolari: Yaylovlarning degradatsiyasi va qurg'oqchilik chorvachilik mahsuldorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

An'anaviy usullar: Chorvachilikda zamonaviy texnologiyalar kam qo'llaniladi, bu esa samaradorlikni pasaytiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda chorvachilik tarmog‘i kichik xo‘jaliklar va ko‘chmanchi jamoalarga asoslanadi. Mahsulotlar mahalliy bozorlarda sotiladi, ammo eksport qilish uchun qayta ishlash infratuzilmasi yetishmaydi. Xalqaro tashkilotlar, masalan, FAO, chorvachilikni rivojlantirish uchun veterinariya xizmatlari va yem ta‘minotini yaxshilashga yordam bermoqda. Afg‘oniston qishloq xo‘jaligi tarmoqlari iqtisodiy jihatdan bir-biriga bog‘liq bo‘lib, kichik fermer xo‘jaliklariga asoslanadi. Suv resurslarining cheklanganligi barcha tarmoqlarga ta‘sir qiladi, chunki mamlakatning faqat 12 foiz yerni ekish mumkin. Iqlim o‘zgarishi, qurg‘oqchilik va tuproq degradatsiyasi mahsuldorlikni pasaytiradi. Transport va saqlash infratuzilmasining zaifligi eksport salohiyatini cheklaydi. Shu bilan birga, xalqaro yordam va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish tarmoqlarning rivojlanishiga imkoniyat yaratmoqda. Masalan, 2015-2020-yillarda FAO tomonidan 50 million dollarlik yordam sug‘orish tizimlari va urug‘lik ta‘minotiga yo‘naltirildi.

Afg‘oniston qishloq xo‘jaligi tarmoqlari mamlakat iqtisodiyotidagi strategik ahamiyatga ega. Dehqonchilik oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlasa, bog‘dorchilik eksport daromadlarini oshiradi, chorvachilik esa ichki bozor talabini qoplaydi. Ushbu tarmoqlarning rivojlanishi zamonaviy texnologiyalar, infratuzilma va xalqaro hamkorlikka bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi tashkiloti (FAO). (2020). Afg‘oniston qishloq xo‘jaligining barqaror rivojlanishi bo‘yicha hisobot. Rim: FAO nashriyoti.
2. Jahon Banki. (2021). Afg‘oniston iqtisodiyoti: Qishloq xo‘jaligi va infratuzilma rivojlanishi. Vashington, DC: Jahon Banki nashriyoti.
3. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Rivojlanish Dasturi (UNDP). (2022). Afg‘onistonda barqaror qishloq xo‘jaligi va iqlim o‘zgarishiga moslashish. Nyu-York: UNDP nashriyoti.

4. Osiyo Taraqqiyot Banki. (2019). Afgʻoniston qishloq xoʻjaligi infratuzilmasini rivojlantirish: Yoʻllar va saqlash tizimlari. Manila: Osiyo Taraqqiyot Banki nashriyoti.
5. Afgʻoniston Qishloq xoʻjaligi va chorvachilik vazirligi. (2020). Milliy qishloq xoʻjaligi strategiyasi: 2018-2022. Kabul: Afgʻoniston hukumati.
6. Rasul, G., & Sharma, B. (2020). Afgʻonistonda suv resurslarini boshqarish va qishloq xoʻjaligi samaradorligi. *Journal of Agricultural Development*, 15(3), 45-60.
7. Ahmadzai, H., & Mukhopadhyay, A. (2021). Afgʻoniston qishloq xoʻjaligida iqlim oʻzgarishining taʼsiri. Kabul University Press.
8. Rajaboyev Sh.Sh., and Umidov D.U.. "AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING BUXGALTERIYA SOHASIDAGI O'RNI" *Экономика и социум*, no. 4-2 (119), 2024, pp. 393-396.
9. Rajaboyev Sh.Sh., and Raxmatov O.A.. "IQTISODIY AXBOROTLARNI QAYTA ISHLASH BAZASINING TARKIBI VA UNI TASHKIL ETISH BOSQICHLARI" *Экономика и социум*, no. 4-2 (119), 2024, pp. 397-402.
10. Rajaboev Shahboz Shodiyevich, and Raxmatov Ozodbek Aktam O'g'li. "Information Technology Is Now Used Everywhere". *Miasto Przyszłości*, vol. 44, Jan. 2024, pp. 114-21, <http://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/2372>.
11. Rajaboev, Shahboz Shodiyevich, and Abdunazar Burkhonovich Gaffarov. "ESSENCE OF DECISIONS ON MEASURES FOR THE DEVELOPMENT OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES." *Bulletin news in New Science Society International Scientific Journal* 2.1 (2025): 120-125.
12. Ражабоев , Ш., и П. Хамидова. «ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ УСЛУГ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ». *Экономическое развитие и анализ*, т. 3, вып. 1, январь 2025 г., сс. 120-4, <https://inlibrary.uz/index.php/eitt/article/view/65480>.